

Білецька Т. В.,
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький

Овчіннікова А.,
здобувач освітнього ступеня «бакалавр»,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький

СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Однією із базисних складових професійного успіху військовослужбовців є належний рівень сформованості соціального інтелекту. Він є одним з найважливіших компонентів життєдіяльності особистості, оскільки дає можливість людині пізнавати саму себе, забезпечує правильне розуміння вчинків навколишнього, їх вербальних і невербальних реакцій.

Проблеми соціального інтелекту розглядалися в роботах О. Бодальова, М. Амінова, В. Куніциної, Е. Торндайка, Дж. Гілфорда, Г. Айзенка, Г. Гарднера, Г. Олпорта та ін. При цьому психологічні механізми соціального інтелекту вивчені недостатньо, також на недостатньому рівні вивчені прояви соціального інтелекту в професійній діяльності. Це пов'язано з відносною новизною самого поняття «соціальний інтелект» у психологічній науці. Хоча на даний момент накопичені знання про соціальний інтелект у рамках досліджень структури загального інтелекту (Г. Айзенк, Д. Векслер, Ж. Піаже, С. Рубінштейн), однак залишаються відкритими питання, пов'язані з виділенням структури, факторів та умов його розвитку в професійній підготовці військовослужбовців.

Поняття «соціальний інтелект» вперше використав у 1920 р. Е. Торндайк. Він визначив його як здатність особистості ефективно інтегруватися та взаємодіяти в системі соціальної комунікації. Згідно його концепції, існує три види інтелекту:

- абстрактний інтелект, як здібність розуміти абстрактні вербальні математичні символи і здійснювати з ними будь-які дії;
- конкретний інтелект як здібність розуміти речі і предмети матеріального світу і здійснювати з ними будь-які дії;
- соціальний інтелект як здібність розуміти людей та взаємодіяти із ними [5, с. 53].

У 1937 р. дослідження соціального інтелекту продовжив Г. Олпорт, який описує даний феномен як особливу здібність сприймати та оцінювати людей, прогнозувати їх поведінку і забезпечувати адекватне пристосування у міжособистісних взаємодіях. Він виокремлює набір якостей, які забезпечують

особистості більш ефективну соціальну взаємодію, в структуру цих якостей соціальний інтелект входить як окрема здібність. Відносно того чи є він самостійним феноменом, ще свого часу Е. Торндайк стверджував, що соціальний інтелект існує окремо від звичайного інтелекту. З його позицією погоджуються сучасні науковці та підкреслюють, що соціальний інтелект є самостійною групою основних ментальних здібностей на противагу здібностям академічного чи формального інтелекту. Так, на думку, Дж. Гілфорда [6], сферою соціального інтелекту є знання про сприймання думок, бажань, почуттів, настроїв інших людей і себе. Згідно останніх досліджень, особистість, що володіє соціальним інтелектом зазвичай включена в систему широких соціальних контактів, гнучка, спроможна інтегруватися в нові соціальні умови та взаємини, демонструє активну соціальну мобільність тощо.

На думку Г. Адлера [1], соціальний інтелект формується із таких складових як: розуміння інших, соціальні навички, знання особливостей спілкування тощо. Дослідник наголошує, що соціальний інтелект не пов'язаний з якоюсь однією сферою життя або певним типом поведінки людини. Проте найчастіше ця характеристика розуму використовується, коли йдеться про сім'ю, друзів, колег по роботі, тобто про близьких [1, с. 67].

Один із аспектів соціального інтелекту є знання особливостей спілкування, тобто здатність формувати взаємовигідні стосунки з іншими й отримувати від цього задоволення. Визнаємо, що міжособистісні навички спілкування є важливим чинником як нашого повсякденного існування, так і організації будь-яких соціальних взаємодій. Саме від знання особливостей спілкування більшою мірою залежить їх ефективність. Тому можемо простежити пряму позитивну кореляцію між соціальним інтелектом та навичками спілкування. Більшість із цих властивостей є вродженими, водночас, міжособистісні навички можуть набуватися людиною в будь-якому віці. Емпатія, чутливість, почуття гумору, відкритість і готовність зрозуміти партнера, відіграють неабияку роль у розвитку соціальних взаємин [6, с. 26].

Подальші дослідження в сфері соціального інтелекту активізували питання його взаємозв'язку із професійною спрямованістю особистості, такими були наукові розвідки Н. Амінова і М. Молоканова. У результаті ряду експериментів ними виявлено пряму залежність між рівнем професіоналізму та наявних спеціальних здібностей, зокрема і соціального інтелекту. Ними був також визначений інтегральний показник інтелектуального потенціалу людини, який включає в себе співпадіння загального інтелекту (здатність розв'язувати задачі на суб'єктивному рівні); соціального інтелекту (здібність розв'язувати задачі на суб'єкт-суб'єктивному рівні); рефлексії (показник фіксує баланс розвитку різних сторін інтелекту) [3, с. 5].

Отже, соціальний інтелект – це здатність до раціональних інтелектуальних операцій, об'єктом яких є процеси міжособистісної взаємодії, він є багатогранною складною структурою, що включає:

– комунікативно-особистісний потенціал – комплекс властивостей, що забезпечують успішне спілкування, він є базисом психологічної контактності і комунікативної сумісності та стрижнем соціального інтелекту.

- характеристики самосвідомості – почуття самоповаги, свободи від комплексів, упередженість, відкритість новим ідеям.
- соціальна перцепція – соціальне мислення, соціальна уява, здібність до розуміння та моделювання соціальних явищ, розуміння людей та їхніх мотивів.
- енергетичні характеристики – психічна та фізична витривалість, активність.

Ці риси обумовлюють можливості особистості до прогнозування можливих варіантів розвитку міжособистісних ситуацій, інтерпретацію інформації і поведінки, готовність до соціальної взаємодії і прийняття рішень. Основні функції соціального інтелекту полягають у забезпеченні адекватності, адаптивності в умовах, що змінюються; формуванні програми планів успішної взаємодії в практичному і стратегічному напрямках, розв'язанні наявних задач; плануванні міжособистісних подій і прогнозуванні їх розвитку; розширенні соціальної компетентності, саморозвитку, самопізнання. Цікавим є також зв'язок соціального інтелекту із соціальним успіхом особистості, адже дієвість мотивації соціального успіху тісно пов'язана з рівнем соціального інтелекту. У соціально-психологічному аспекті мотив досягнення може розглядатися як мотив соціального успіху.

Соціальний інтелект досить часто ототожнюють також із соціальною компетентністю. Останню здебільшого розглядають як ефективність або адекватність, з якою індивід здатний реагувати на різні проблемні ситуації. Її компонентами є: соціальна сенситивність (точність соціальних перцепцій), основні навички взаємодії (професійні уміння та навички), рівновага, спокій як антитеза соціальній тривожності. Ряд дослідників підкреслюють також мотиваційну сторону соціальної компетентності, її поведінкові прояви. Критерієм соціальної компетентності є результативність взаємодії, досягнення значимих соціальних цілей в певних соціальних контекстах із використанням відповідних засобів і отриманням позитивного результату. Відносно взаємозв'язку соціального інтелекту та соціальної компетентності, можна стверджувати, що соціальний інтелект виступає як засіб пізнання соціальної дійсності, а соціальна компетентність – як продукт цього пізнання. Об'єднує їх те, що вони дають можливість інтегруватися в умовах соціальних змін, забезпечують об'єктивну оцінку ситуації, прийняття і виконання безпомилкових рішень.

Отже, соціальний інтелект – це спеціальна здібність, яка визначає здатність до розуміння самого себе, інших людей, їхніх взаємин, а також ефективність прогнозування перебігу міжособистісних взаємин. Особливу роль соціальний інтелект відіграє у соціономічних професіях (типу «людина – людина»), які потребують високого рівня розвитку якостей, що забезпечують успішність й ефективність у стосунках з людьми. Деякі психологи зараховують соціальний інтелект до структурних компонентів комунікативних здібностей людини, оскільки вважають, що саме він відповідає за розуміння або нерозуміння суб'єктом вербальних і невербальних реакцій особистості.

Водночас, ні в кого не викликає сумніву, що саме соціальний інтелект допомагає людині прогнозувати міжособистісні відносини, інтуїтивно передбачати те або інше завершення певних ситуацій. Такі особистості, як правило, відрізняються психологічною витривалістю, стресостійкістю, що допомагає їм із гідністю вирішувати різні проблеми, приймати самостійні рішення навіть в

екстремальних ситуаціях і при цьому не боятися зробити помилку або зазнати невдачі. Усі ці складові і є базисом успішної професійної діяльності військовослужбовців.

Список використаних джерел

1. Адлер Г. Техника развития интеллекта. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 192 с.
2. Івашкевич Е. З. Ампліфікація структури соціального інтелекту педагога. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія і педагогіка». 2013. Випуск 28. С. 71–83.
3. Мудрик А. К. Соціальний інтелект та соціальна компетентність. *Практична психологія та соціальна робота*. №3(84). 2006. С. 4–7.
4. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2012. 200 с.
5. Практический интеллект / Р. Дж. Стернберг, Дж. Б. Форсайт, Дж. Хедланд. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 272 с.
6. Guilford J. P. The nature of human intelligence. N.Y. : McGraw-Hill, 1967. 156 p.